

KULTURA I KRJEPOST SUPSIDIJARNOSTI U IZGRAĐIVANJU KRŠĆANSKOGA IDENTITETA U HRVATSKOM DRUŠTVU

Nikola VUKOJA

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
nikola.vukoja@ofm.hr

Sažetak

U ovom radu autor istražuje značenje načela supsidijarnosti kao sastavnice religioznosti i kršćanskoga identiteta, ali i istinskoga suživota među ljudima. Nadahnuće i poticaj za ovo promišljanje i istraživanje, koje je dio projekta »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«, autor nalazi u rezultatima istraživanja koje je provedeno tijekom 2009. godine na nacionalnom reprezentativnom uzorku usmenom anketom. Rad teži za konkretnošću i praktičnošću kako bi mogao biti na korist svima koji svoj kršćanski identitet žele otkrivati, dublje upoznati i razvijati u svim njegovim dimenzijama a u tomu i drugima pomagati. To pokazuje i naslov rada koji ima na umu supsidijarnost kao važnu kršćansku krjepost. Autor najprije kratko iznosi neka zapažanja i napomene s obzirom na rezultate spomenutog istraživanja o supsidijarnosti u hrvatskom društvu u kojem je načelo supsidijarnosti uglavnom nepoznato. Zatim dotiče sadašnje ozračje u svijetu i kod nas, koje izaziva i poziva kršćane da se ne stide evanđeoskih vrijednosti i evanđeoskih modela kako bi pomogli današnjem čovjeku da se opet pronade, da spozna u čemu je njegov ljudski identitet koga je nemoguće posve upoznati i živjeti bez Krista, savršenog čovjeka. Autori iznosi i neke važne biblijske i teološke naglaske načela supsidijarnosti koji se danas, možda, ne ističu uvijek dostatno. Pokazuje da je načelo supsidijarnosti, pogotovo ako ga se shvati i nastoji živjeti kao kršćansku krjepost, jedan od važnih aspekata religioznosti i istinskoga kršćanskog identiteta danas.

Ključne riječi: supsidijarnost, solidarnost, dostojanstvo ljudske osobe, »biti bližnji«, formacija, socijalni nauk Crkve, opće dobro.

Uvod

U ovom radu želi se kratko pozabaviti načelom supsidijarnosti kao sastavnim dijelom religioznosti i kršćanskoga identiteta. Nadahnuće i poticaj za ovo promišljanje i istraživanje, koje je dio projekta »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«, bili su rezultati istraživanja koje je provedeno tijekom 2009. godine na nacionalnom reprezentativnom uzorku usmenom anketom.¹ Treba spomenuti da je kod nas, i s teološkog vida, određena pažnja posvećena teološkom promišljanju načela solidarnosti² i supsidijarnosti³, što je pomoglo produbljivanju tih načela u razmišljanju i u traženju modela kako ih ostvarivati i u praksi. Tako je Katedra socijalnog nauka Crkve KBF-a Sveučilišta u Zagrebu u suradnji s Centrom za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK upriličila i znanstveni skup pod naslovom »Ima li supsidijarnosti u hrvatskom društvu?« 17. lipnja 2010. godine u prostorima KBF-a u Zagrebu.

U radu se ima na umu da je kršćanstvo prije svega religija života. Ta tvrdnja ne začuđuje jer je Gospodin Isus za sebe jasno rekao: »Ja sam Put, Istina i Život« (Iv 14,16) i »Ja dođoh da život imaju, u izobilju da ga imaju« (Iv 10,10). Upravo u toj perspektivi života treba shvaćati duh kršćanstva koje pripravlja svijest i savjest svakog vjernika da i on, kao i svi drugi ljudi, bude u stanju postati djetetom Boga Oca po nasljedovanju njegova Sina. Takav događaj, takva preobrazba čovjeka mora imati svoje praktične posljedice na sve dimenzije čovjekove egzistencije, pa tako i na socijalnom planu, tj. na stavove koje krštenik zauzima u svomu svakidašnjem životu, polazeći od zbilje

¹ Istraživanje je provedeno u organizaciji Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar kao rezultat suradnje dvaju znanstvenih projekata: »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«, koji vodi prof. dr. sc. Stjepan Baloban s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu te projekta »Društveni stavovi i međugrupni odnosi u hrvatskom društvu«, koji vodi dr. sc. Renata Franc, viša znanstvena suradnica u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar. Realiziranim je uzorkom obuhvaćeno 1000 građana a utvrđeni podatci omogućuju zaključivanje o populaciji hrvatskih građana uz pogrešku zaključivanja koja se kreće u rasponu +/- 3.1%. Napominjemo da je ovo prvi put da se u Hrvatskoj, nakon opsežnih teoretskih priprema, empirijski provjerava kapacitet supsidijarnosti hrvatskoga društva.

² Za teološko fundiranje solidarnosti Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske odobrilo je početkom prosinca 2002. godine projekt (0203007 – voditelj prof. dr. sc. Stjepan Baloban), koji je rezultirao vrijednim istraživanjima i objavljenim radovima u dvama brojevima *Bogoslovske smotre*. Usp. *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2 i *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4.

³ Kako su u Hrvatskoj pojam i značenje načela supsidijarnosti bili u dobroj mjeri neistraženo područje, pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, početkom 2007. godine pokrenut je znanstveno istraživački projekt pod nazivom »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« (203–1941533–0732 – voditelj prof. dr. sc. Stjepan Baloban). Vrsni i korisni radovi objavljeni su u: *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1.

vjere po kojoj on u svakom čovjeku gleda, priznaje i prihvaća vlastitoga brata, pozvanoga kao i on sam na novi život u Kristu, i s kim njeguje uzajamnu odgovornost u življenju tog poziva.

Rad najprije iznosi neka zapažanja s obzirom na rezultate istraživanja o supsidijarnosti u hrvatskom društvu imajući pred očima religioznost i kršćanski identitet, zatim ukratko ocrta sadašnje ozračje u svijetu, a i kod nas, koje jednostavno izaziva i poziva kršćane da se ne stide evanđeoskih vrijednosti i evanđeoskih modela kako bi pomogli današnjem čovjeku da se opet pronade, da spozna u čemu je njegov ljudski i kršćanski identitet.

Nakon toga dotiče neke važne biblijske i teološke naglaske načela supsidijarnosti za koje se, na temelju rezultata ispitivanja o supsidijarnosti u hrvatskom društvu, vidi da im treba posvetiti puno više pažnje.

1. Neke napomene s obzirom na rezultate istraživanja o supsidijarnosti u hrvatskom društvu

Budući da su rezultati spomenutog istraživanja supsidijarnosti u hrvatskom društvu poslužili prije svega kao nadahnuće i poticaj za ovaj rad, ovdje se ne zadržavamo toliko na pojedinim detaljima jer se to temeljitije obrađuje u drugim studijama ovoga projekta, nego se izabiru samo neki elementi koji mogu pomoći da se mogne snažnije nastaviti formaciju kulture supsidijarnosti kao sastavnice kršćanskog identiteta kako na društvenoj tako i na crkvenoj razini. Stoga se ovdje iznosi samo nekoliko temeljnih napomena koje će biti veoma važne u vjerskoj formaciji kulture supsidijarnosti ili za njegovanje načela supsidijarnosti.

1.1. Načelo supsidijarnosti gotovo je nepoznanica

Prvo što upada u oči jest činjenica da 84% ispitanika uopće nije čulo za riječ supsidijarnost, a iz toga se može zaključiti da i ne znaju što ona jest i vjerovati da načelo supsidijarnosti malo određuje njihov stil života, barem što se tiče svjesnog opredjeljivanja i konkretnih izbora u svakidašnjem životu. Ako imamo na umu da se 77,7% ispitanika smatra religioznima, a od tih čak 76% rimokatolicima te da je, od onih koji su čuli za riječ supsidijarnost ili donekle znaju što ona znači, samo njih 2,6% za nju čulo u crkvenim krugovima, onda je lako zaključiti koliko je važno u katezezi i u cjelovitoj vjerničkoj formaciji posvetiti pozornost toj sastavnici kršćanskoga identiteta. Naime, da bi se krjepost supsidijarnosti prihvatila i živjela u svakidašnjem životu, nužno je spoznati koji joj je sadržaj i smisao i koje značenje ima za ispravan kršćanski

identitet. U našem radu kratko ćemo dotaknuti samo neke specifične elemente i naglaske u skladu s onim što je u naslovu rada naznačeno. No, prije toga iznijet ćemo još nekoliko izazova za produbljivanje načela supsidijarnosti koji proizlaze iz rezultata istraživanja.

Iz odgovora ispitanika vidi se da oni načelo supsidijarnosti uglavnom shvaćaju kao neku komplementarnost. Naime, dobar dio onoga što sačinjava zajedničko dobro i prema tomu iziskuje zajedničku odgovornost i djelovanje svih, te ne spada isključivo na pojedine kategorije vjernika, kao što su hijerarhija, različita vjernička udruženja i vjernici laici, ispitanici raspodjeljuju u postotcima na sve pomalo. Kad je riječ o nekim važnim vrijednostima, zadacima i obvezama, koje po svojoj naravi spadaju na sve, uglavnom se puno više odgovornosti očekuju i traže od drugih negoli su sami spremni preuzeti svoj dio odgovornosti. Jedino kad je riječ o vjerskom, moralnom i spolnom odgoju djece i mladih tu 96% ispitanika, među kojima su sigurno i roditelji, smatra da su za taj odgoj najodgovorniji upravo roditelji.

Svakako je važno zamijetiti kako odgovori ispitanika pokazuju da je povjerenje u javne institucije i u druge prilično krhko, a s druge strane od drugih se, pa i od tih istih državnih, crkvenih i društvenih institucija u koje se nema povjerenja, puno više zahtijeva i očekuje, nego li su sami spremni učiniti za zajedničko dobro. Očito je da ispitanici ne vode dovoljno računa o tomu da se supsidijarnost ne smije brkati s komplementarnošću, jer ona ne znači malo jedni – malo drugi, ili svi pomalo, nego svaki pojedinac i svi zajedno sve ono što je do njih. Još više, ne znači samo odgovorno i kompetentno činiti ono što se tiče pojedinca ili pojedine skupine, nego u duhu uzajamne odgovornosti i egzistencijalne uzajamnosti jednih prema drugima i pripomoći da odgovorno i kompetentno žive i čine ono što na njih spada. Stoga su uzajamnost i uzajamna odgovornost jednih za druge veoma važne oznake načela supsidijarnosti. To znači ne samo zahtijevati i očekivati od drugih da odgovorno i kompetentno čine ono što je do njih, nego im treba i pripomoći da oni to doista tako mogu i učiniti.

Nadalje, kao što je već rečeno, očito je nepovjerenje u javne institucije, napose u političke i vladajuće institucije, a relativno veliko je povjerenje u temeljne naravne institucije kao što su obitelj, susjedstvo, prijatelji i sunarodnjaci. Zanimljivo je vidjeti kako imaju prilično veliko povjerenje u Crkvu kao instituciju (53%), u biskupe, župnike i druge vjernike, napose svoje župljane (preko 60%). Analizirajući rezultate istraživanja, dade se zaključiti kako ispitanici imaju više povjerenja u one institucije u kojima su aktivniji i prisutniji, u kojima žive načela solidarnosti i supsidijarnosti (obitelj, susjedstvo, prijatelji,

župna zajednica), a manje u one institucije koje su im daleke i u kojima se ne 'osjećaju toliko doma' (institucije društvenoga života, lokalne i županijske vlasti, sudska vlast, Vlada RH, Hrvatski sabor, EU, različiti pravobranitelji itd.).

Uočljivo je i to da je zajedništvo kulta (sudjelovanje na blagdanskoj i nedjeljnoj svetoj misi, slavlje temeljnih sakramenata itd.) življe i snažnije od zajedništva života i uzajamne odgovornosti za rast župske zajednice. Većina vjernika ispitanika smatra da je odgovornost za vjerski život i djelovanje župe uglavnom na župniku (77%). Biskupe vide kao one koji su značajni u preuzimanju odgovornosti za izgradnju crkava, financiranje župa, odnose Crkve s društvom, dok sami sebe vide značajnije angažirane u djelovanju župskog Caritasa, gradnji crkava i financiranju župa. Osobito je ohrabrujuće zamijetiti da velik broj vjernika laika (oko 30% od ispitanih) iskazuje spremnost za aktivnije uključivanje i sudjelovanje u život i poslanje župske zajednice.

Istraživanje je pokazalo ono što se je moglo i pretpostavljati da je među hrvatskim građanima, od kojih se najveći dio smatra i priznaje kršćanima, štoviše rimokatolicima, poznavanje i prakticiranje načela supsidijarnosti još u povojima. Stoga je i projekt »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« itekako dobro došao, i smije se nadati da će teološka promišljanja o tomu važnom načelu za istinski kršćanski identitet, i modeli formacije za krjepost supsidijarnosti koje će trebati izraditi, pružiti svim građanima Hrvatske, a na poseban način vjernicima katolicima, korisna pomagala da tu krjepost kroz ustrajnu vjerničku formaciju ugrade u svoj svakidašnji ljudski, vjerski i politički život.

1.2. Potreba formacije življenja krjeposti supsidijarnosti u hrvatskom društvu

Rezultati istraživanja nedvojbeno pokazuju da je veoma važno da Crkva, cijeli narod Božji, hijerarhija i vjernici laici brinu za temeljitu formaciju vjernika kako bi krjepost supsidijarnosti uzeli veoma odgovorno i u duhu načela supsidijarnosti jer je očito da u tom smislu treba obogatiti vjerničku formaciju svih. Zasigurno, to će nužno morati dovesti do promjena i do evanđeoskog obraćenja mnogih struktura, ali još više mentaliteta svih članovima Crkve. Tu treba prepoznati potrebu intenzivnije vjerničke formacije, osobito kroz iskustvo pripadnosti pojedinim angažiranim zajednicama u župi. Očito je da nije dovoljno ostati samo na informaciji (vjeronauk), nego treba ostvarivati i formaciju u duhu evanđeoske duhovnosti i duhovnosti Drugog vatikanskoga koncila jer bez toga će biti veoma teško ostvarivati formaciju za krjepost i načelo supsidijarnosti.

Ta formacija za načelo i krjepost supsidijarnosti treba se događati na više načina, a dva su redovita i uobičajena. Prvi je formacija u socijalnom nauku

kroz papinsko učiteljstvo, a drugi kroz stalno propovijedanje i kateheze u svim crkvama. Blaženi Ivan Pavao II. podsjeća da »pažljivo promatranje događaja kako bi se razabirale nove potrebe evangelizacije ide među zadatke pastirâ⁴. Svjestan da i Crkva, pa i najviše učiteljstvo, nema gotovih odgovora i rješenja za ta pitanja, odmah dodaje da »takvo ispitivanje, ipak, ne kani dati konačnih sudova, jedino ukoliko samo po sebi ne ulazi u vlastito područje učiteljstva« (CA 3). Priznaje da je i Crkvi potrebna trajna formacija na tom području jer i ona »ne posjeduje modele. Stvarni i istinski djelotvorni modeli mogu se samo izrasti u okviru različitih povijesnih prilika zahvaljujući naporu svih odgovornih... Tom zalaganju Crkva nudi kao nezaobilaznu idejnu orijentaciju vlastiti socijalni nauk... Socijalni nauk sam po sebi posjeduje vrijednost instrumenta evangelizacije: kao takav naviješta Boga i otajstvo spasenja u Kristu svakom čovjeku i, zbog istoga razloga, otkriva čovjeka njemu samomu. U tom svjetlu, i samo u tom svjetlu, brine se i za ostalo: za ljudska prava svakoga čovjeka... za obitelj i za odgoj« (CA 43). Osim kroz crkveno učiteljstvo Crkva, univerzalna i mjesna, u svakom vremenu i kroz svoje redovito propovijedanje i katehezu promiče kvalitetu ljudskih ponašanja koja podržavaju kulturu mira protiv modela koji utapaju čovjeka u masi ne priznavajući njegove inicijative i slobode. I želeći još snažnije naglasiti uzajamnu odgovornost ljudi jednih za druge i za sva stvorenja, kao i poziv čovjekov da po radu bude dostvaratelj s Bogom. Papa nastavlja: »Crkva pruža takvo služenje propovijedajući istinu o stvaranju svijeta, što ga je Bog stavio u ruke ljudi kako bi ga učinili plodnim i svojim djelima savršenijim, i naviještajući istinu o otkupljenju kojim je Sin Božji spasio sve ljude te, u isti mah, ujedinio jedne s drugima učinivši ih odgovornima jedne za druge« (CA 51).

U svjetlu tih tvrdnja može se reći da se i za načelo i krjepost supsidijarnosti treba trajno formirati jer »neprestane promjene... obezvrjeđuju neke već stečene spoznaje i konsolidirana umijeća zahtijevajući neprestani napor oko rekvalifikacije i prilagođivanja. Lako se može dogoditi da oni koji ne uspiju ući u korak s vremenom budu gurnuti u stranu; s njima su zajedno starci, mladi nesposobni da se dobro uključe u društveni život i, općenito, oni slabiji i tzv. četvrti svijet. Ni položaj žene u takvim prilikama nije nipošto lak« (CA 33).

Papa ima na umu da čovjeku da bi živio život dostojan čovjeka nisu dostatne samo one potrebe koje redovito smatramo najprječima, premda su često od drugotne važnosti, i za koje se uglavnom zarađuje, a to su materijalne potrebe, plative potrebe koje se mogu kupiti. Najdublja čovjekova potreba je da

⁴ IVAN PAVAO II., *Centesimus annus – Stota godina. Enciklika prigodom stote godišnjice enciklike »Rerum novarum«*, Zagreb, 2001., 3 (dalje: CA).

se on sam stalno dostvara, a rad je jedan od načina kako čovjek i sebe izgrađuje i dostvara. U tom smislu Ivan Pavao II. govori o potrebi trajne profesionalne formacije i kaže: »Postoje brojne ljudske potrebe koje nisu za tržište. Stoga je dužnost pravednosti i istine spriječiti da temeljne ljudske potrebe ne ostanu nezadovoljene i da ne propadnu ljudi koji od toga trpe. Potrebno je, osim toga, pomoći tim potrebitim ljudima da steknu znanja i da uđu u krug međusobne povezanosti, da razviju svoje mogućnosti kako bi najbolje koristili svoje sposobnosti i resurse. Još prije logike razmjene jednakih vrijednosti i oblika pravde koji su joj vlastiti postoji nešto što se duguje čovjeku zato što je čovjek snagom njegova eminentnog dostojanstva. To nešto što mu se duguje nužno uključuje mogućnost da preživi i da dadne aktivan doprinos zajedničkom dobru čovječanstva« (CA 34). Dakle, važno je ljude formirati tako da ne smatraju pomoću samo ono što im je nužno da prežive, nego im pomoći da se cjelovito razvijaju i da mogu dati svoj aktivan doprinos zajedničkom dobru svih ljudi. Tu nužnost ozbiljne formacije za načelo formacije u hrvatskom društvu ističe i profesor Stjepan Baloban: »Odgoj za supsidijarnost i društvenu solidarnost treba početi već od najranijeg djetinjstva, i to sustavno već od vrtića i škole. Na konkretnoj razni moguće je razviti radionice u kojima bi se ljudi upućivali u horizontalnu i vertikalnu supsidijarnost te u prakticiranje solidarnosti, posebno društvene solidarnosti. To je moguće na svim razinama od djece i mladih do odraslih i starijih, kako u društvu tako i vjerskim zajednicama.«⁵

2. Neke važne označnice ljudske naravi i egzistencije u cilju promicanja načela i krjeposti supsidijarnosti

Čini se korisnim kratko se zaustaviti u teološkom i vjerničkom promišljanju o sadašnjem povijesnom trenutku koji je prožet pretjeranim individualizmom i najrazličitijim oblicima otuđenja, što ne pogoduje ispravnom življenju načela supsidijarnosti, i ponovno si posvijestiti neraskidivu povezanost među svim ljudima, kako bi se još jasnije uvidjelo koliko je za kršćanski identitet danas potrebna krjepost supsidijarnosti.⁶ O tom se ovdje govori iz perspektive svje-

⁵ Stjepan BALOBAN, Ostvarenje solidarnosti po supsidijarnosti, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4, 1019–1043, 1041.

⁶ Potaknuti naukom o solidarnosti Ivana Pavla II., koji kršćansku solidarnost naziva pravom krjepošću, ovdje ćemo i pod tim vidom promatrati i načelo supsidijarnosti, jer nam se čini da upravo to govoru o načelu supsidijarnosti daje dodatnu kršćansku specifičnost jer ne upućuje samo na problematiku međuljudskih odnosa, nego i na rast čovjeka u njemu samom, u njegovoj ljudskosti i kršćanskom identitetu, kako to biva i sa ostalim krjepostima. Usp. IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis. Socijalna skrb*, Zagreb, 1988., br. 40 (dalje: SRS): »Solidarnost je nesumnjivo kršćanska krepost«; Nikola VUKOJA, Neki

doka vjere koja u svom središtu ima Boga koji je čovjekom postao da spasi čovjeka: svakoga čovjeka i cijeloga čovjeka, da bi on mogao živjeti u punini svoga dostojanstva i u punini dobra svoga čovještva, što je zajednička baština svih ljudi.

U vremenu kao što je ovo naše veoma je potrebno ukratko ponovno osvijetliti i posvijestiti koja je istinita veza koja povezuje ljudske zajednice: u čemu i snagom čega se ljudi ujedinjuju između sebe. U konačnici glavni razlog tomu nije ni pripadnost istom narodu, premda se sunarodnjaci doživljavaju bližima nego drugi ljudi, kako je pokazalo i istraživanje o supsidijarnosti u hrvatskom društvu. Nisu to ni samo zajednički interesi, premda činjenica da se imaju zajednički interesi, mislimo na interese u najširem smislu riječi, pojedince i narode zbližava ili udaljuje. Nije to ni strah od drugih, iako i on može pojedince i narode dovesti do toga da izgrađuju snažne sustave uravnoteženosti unutar kojih mogu živjeti.

Prava veza koja može ujedinjavati ljude među sobom je, na kraju krajeva, to što imaju zajedničku ljudsku narav po kojoj je svaki čovjek *ens sociale*, i prema tomu dio istoga čovječanstva.

Svijest da sudjeluju u istom čovječanstvu ljudima je duhovna snaga koja im omogućuje izgrađivati pravu zajednicu. Kršćanski se to sudjelovanje u istom čovječstvu naziva »biti bližnji«. Svaki čovjek je svakom čovjeku bližnji jer svi ljudi imaju istu ljudsku narav. Pojam bližnjega, kako je to u kršćanstvu objavljeno i kako se stoljećima shvaća, uspostavlja temelj ljudske zajednice koji je mnogo čvršći i snažniji od bilo koje različitosti. Pojam bližnjega, sudjelovanja u istom čovječstvu temeljni je odnos koji svaku ljudsku osobu sjedinjuje sa svakom drugom ljudskom osobom, kao što se »utjelovljenjem Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom«⁷.

Ipak, to sudjelovanje i pripadanje zajedničkom čovječstvu nije stvar sama po sebi razumljiva, ne događa se snagom same te zbilje. Biti bližnji, biti sjedinjen sa svakom ljudskom osobom uključuje svijest i slobodu: sudjelovanje svakog čovjeka u istom čovječstvu i čovječanstvu treba postati svjesno, treba se slobodno živjeti, ali tako da se sloboda ne svede samo na traženje vlastita interesa i ugone. To je osobito važno danas kad se na sve strane niječe postojanje cjelovite istine o čovjeku te se tako priječi da se spozna što je ono istinsko dobro za čovjeka, a što je stvarno zlo za njega, kad se ono na što

elementi duhovne dimenzije solidarnosti u socijalnom nauku Crkve, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4, 1107–1152, 1140.

⁷ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes*. Pastoralna Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, br. 22, u: *Dokumenti*, Zagreb, ⁴1986. (dalje: GS).

čovjek ima bezuvjetno pravo jednostavno određuje društvenim dogovorom i odlukom većine.

Lišeni svakog uporišta na objektivni temelj, koji je univerzalno valjan, društveni dogovori često su krhki kompromisi oprječnih interesa ili nasilnog nametanja trenutnog moćnika. Nema se na umu da se ne može istinski i odgovorno brinuti za čovjeka ako se ne zna tko je čovjek i tko je pozvanim biti.

Ipak, valja reći, da ljudska narav, tj. ono što definira i uspostavlja našu ljudsku narav, nije nešto statično, nepomično, utvrđeno jednom zauvijek. To je, naime, rukovet naravnih sklonosti: naše zajedničko čovječstvo naravna je želja, ono je naravno usmjerenje prema onim ljudskim dobrima koja nas ostvaruju po istinskoj i cjelovitoj mjeri naše osobe. Tu ulazi u igru i ljudska sloboda koja nije biljka bez svoga tla, nego je ukorijenjena u naravne sklonosti osobe i u ozračje u kojemu se osoba ostvaruje. Iako je svaki živi organizam iz svoje naravi tjeran prema djelovanju i ciljevima koji su mu vlastiti, s čovjekom je to drukčije. On je pozvan slobodno prijanjati uz svoje naravne sklonosti prema dobrima koja su u punom smislu riječi ljudska, postajući tako graditeljem vlastite ljudskosti. No, kad se niječe istina da se činjenje slobode treba oslanjati na istinu o ljudskom dobru koje nadilazi tu slobodu, kad se, posljedično tomu, sloboda iskorjenjuje iz poslušnosti potpunoj istini kao jedinom otvorenom putu čovjeka da dostigne puninu svoga identiteta, onda više ne postoji nikakav siguran kriterij da se razluče pravedni i ispravni odnosi od onih nepravednih i iskrivljenih odnosa među pojedincima i narodima. Iskrivljeni odnosi neće izraziti, neće ostvariti zajedničarsko sudjelovanje u istom čovječstvu i čovječanstvu, ono istinski ljudsko i kršćansko »biti bližnji«, nego će na prvo mjesto dolaziti interes jačega na štetu slabijega. Odi-jeliti činjenje slobode od pune istine korijen je sadašnjega pretjeranog individualizma koji dostojanstvo čovjeka svodi na čisti dogovor, a pravednost na supostojanje suprotnih interesa.

Svijest da sudjelujemo u istom čovječstvu posve je uvjetovana pitanjem pune istine i laži o čovjeku, a to je nedjeljivo od razlučivanja istinskog dobra i zla.

Nauk je Crkve da je »čovjek po svojoj najdubljoj naravi društveno biće i bez odnosa s drugima ne može ni živjeti ni razviti svoje sposobnosti« (GS 12). Čovjekova narav razvija se kao narav bića koje slobodno odgovara na vlastitu potrebu da se integrira s drugim ljudima kroz mnogovrsnu mrežu odnosa, poznavanja i ljubavi.

Ljudi, dakle, da bi zadovoljili tu potrebu udružuju se u društvo koje je »skup osoba organski povezanih načelom jedinstva koje nadilazi svaku od njih. Skup, u isti mah vidljiv i duhovan, kao društvo traje u vremenu: ono je

baštinik prošlosti i pripravlja budućnost.«⁸ Stoga treba jasno reći da je čovjek po svojoj naravi pozvan živjeti u tako definiranom društvu, i da ga upravo to označava i razlikuje od svih drugih stvorenja. Prirodna društvenost čovjeka ističe da se počelo i izvor društva ne nalazi u nekom dogovoru i ugovoru, nego u samoj ljudskoj naravi. Iz nje proizlazi i mogućnost da se slobodno stvaraju i ostvaruju različiti ugovori udruživanja.⁹ Čovjekova društvenost, naime, zbog egoizma, ne razvija se automatski prema zajedništvu osoba, nego je trajno u opasnosti od bolesnoga individualizma i od nasilja i ugnjetavanja. Odatle je neodgodiva potreba da si ljudi posvijeste načela solidarnosti i supsidijarnosti kako bi ljudsko društvo u kojemu žive zasluživalo taj naziv i, prema tomu, bilo sposobno biti u službi čovjeka i zajedničkoga dobra.

Ljudi, naime, ako spoznaju i priznaju istinu o samima sebi, spoznat će da su povezani istom naravi i istim ciljem koji trebaju i mogu jedino zajednički izgrađivati i ostvarivati. Treba se stalno podsjećati i na nužnost načela supsidijarnosti jer čovjekova društvenost nije jednooblična. »Opće dobro ovisi, naime, o zdravome društvenom pluralizmu. Različita društva pozvana su sastaviti jedinstveno i skladno tkivo u kojemu će biti moguće svakomu od njih sačuvati i razvijati vlastitu fizionomiju i autonomiju. Neka društva – poput obitelji, građanske zajednice i vjerske zajednice – neposredno odgovaraju unutarnjoj čovjekovoj naravi, druga pak proizlaze iz slobodne volje: 'Da bi što veći broj osoba sudjelovao u društvenom životu, treba promicati osnivanje društava i saveza... Ta socijalizacija izražava također naravnu težnju koja potiče ljude da se udružuju radi ostvarenja ciljeva koji nadilaze mogućnosti pojedinaca. Ona razvija prirodne darove osobe, napose duh inicijative i smisao za odgovornost te pridonosi zaštiti njezinih prava' (KKC br. 1882).«¹⁰

Sudjelovanje u istom čovječstvu i čovječanstvu uvijek se utjelovljuje i konkretizira u različitim zajedništvima: »bližnji« je uvijek član neke zajednice. Čovjek je bližnji drugom čovjeku ukoliko je član određene zajednice.

Prva od tih ljudskih zajednica je obitelj. To je izvorna zajednica koja pretihodi svakoj drugoj zajednici. Gotovo svi ustavi priznaju obitelj kao naravnu zajednicu utemeljenu na braku. Zatim postoje one zajednice koje osobe ostvaruju slobodno zbog nekih konkretnih interesa. Što drži zajedno te zajednice unutar njih i s drugim zajednicama? Postoji već naravna kohezija između ljudskih osoba

⁸ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994., br. 1880 (dalje: KKC).

⁹ Usp. LEON XIII., *Libertas praestantissimum*, u: *Acta Leonis XIII*, 8 (1889.), 226–227.

¹⁰ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005., br. 151.

koja proizlazi iz njihove pripadnosti istom čovještvu, ali nju treba i ostvarivati u zajedničkom dijeljenju istih ljudskih dobara, istih ljudskih vrijednosti. Koja su to ljudska dobra koja čine koheziju naših zajednica i stvarnog zajedništva u njima?

2.1. Primat ljudske osobe u izgrađivanju zajedništva

Prvo dobro je primat ljudske osobe. Smije se tvrditi da je načelo u kojem svako drugo načelo i sadržaj socijalnoga nauka Crkve nalazi svoj temelj bez sumnje je načelo dostojanstva ljudske osobe. U temelju je supsidijarnosti ljudska osoba čije dostojanstvo kao načelo proizlazi iz »susreta evanđeoske poruke i njezinih zahtjeva, koji se sažimaju u vrhunsku zapovijed ljubavi Boga i bližnjega i u pravednosti, s problemima koji proizlaze iz života društva«. ¹¹ Možemo reći da se dostojanstvo ljudske osobe otkriva ne samo u svom bitku (antropološki temelj), nego i u konačnoj instanciji, ukoliko je stvorenje, u svom Stvoritelju (teološki temelj). U kršćanskoj perspektivi, napokon, nužno je istaknuti i kristološki temelj jer Krist, ostvareni, savršeni čovjek, objavljuje čovjeka i samom čovjeku (usp. GS 22).

Stoga Crkva, polazeći od objave, priznaje čovjeku da ima neusporedivo i neotuđivo dostojanstvo ukoliko je stvorenje na sliku Božju. To važno priznanje nalazi izraz u tvrdnji da čovjek »daleko od toga da bude predmet i pasivni element društvenoga života, on mu je, naime, i treba biti i ostati mu subjekt, temelj i cilj« ¹².

To načelo jedna je od najsnažnijih revolucionarnih novosti koje je uvelo kršćanstvo u poimanje i življenje pojedinog čovjeka i cijelog čovječanstva. Primat ljudske osobe znači da objektivno, osim samog Boga, nema ništa veće, ništa plemenitije i ništa vrijednije poštivanja od ljudske osobe. Primat osobe znači da se ona nikad ne može smatrati samo dijelom cjeline, jer čovjek nije podređen političkoj zajednici po svom cjelovitom biću i po svojim dobrima. Primat osobe znači da sve treba biti podređeno dobru osobe i da osoba nije podređena nijednom dobru kao svojoj konačnoj svrsi, nego je podređena samo Bogu.

Europa je trpjela neizmjerne patnje zbog nijekanja toga primata što su činili različiti totalitarizmi. Bit svakoga totalitarizma sastoji se upravo u negaciji apsolutnog primata svake pojedine osobe. Uspostavljanje primata osobe, središnjosti osobe, ključ je izgradnje svake istinske ljudske zajednice.

¹¹ SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, *Upute o nekim aspektima »Teologije oslobođenja«*, Zagreb, 1986., br. 72.

¹² PIO XII., Božićna radio-poruka, 24. XII. 1944., 5, u: *Acta Apostolicae Sedis*, 37 (1945.), 12 (dalje: AAS).

2.2. Recipročnost i uzajamnost osoba i zajedničko dobro

Drugo dobro je naravna recipročnost, uzajamnost osoba. Osoba nije autonomna u smislu da bi bila samodostatna individua, nego je konstitucijski u zajedništvu s drugim osobama, i samo se na taj način ostvaruje. Ljudska zajednica nije jednostavno neka potreba među mnogim drugim potrebama kojoj je pojedinac podložan. Ona je jedna od temeljnih čovjekovih potreba. Osoba je uvijek u odnosu s drugim osobama, jer čovjek je osoba ukoliko živi u zajedništvu s drugim osobama. Sloboda je uvijek naša sloboda, nikad nije samo moja sloboda suprotstavljena i u konkurenciji sa slobodom drugih.

Takva vizija čovjeka rađa u svijesti veliku ideju zajedničkog dobra kao konačnog cilja svake političke zajednice. Ono se ne sastoji samo u tomu da se omogući suživot slobodnih individua u traženju vlastitog individualnog interesa, nego se to zajedničko dobro sastoji prije svega u trajnom stvaranju onih nužnih i dostatnih uvjeta da se svaka osoba može u potpunosti ostvariti u zajedništvu s drugim osobama.

Iz tako shvaćena zajedničkog dobra proizlazi da u izgrađivanju ljudskih zajednica politika, shvaćena kao aktivnost koja promiče opće i zajedničko dobro, ima prednost pred ekonomijom: sveukupna organizacija ljudskog društva ne izgrađuje se na ekonomiji i ne smije se prepustiti samo u ruke ekonomista. Politička izgradnja je na prvom mjestu, a ne ekonomska. Stoga je primat politike nad ekonomijom, ali i primat etike nad politikom neupitan. Ne znači to nametnuti neki moralni red društvenim dogovorom i ugovorom, nego znači da treba postaviti istinski temelj ljudske zajednice.

Dvije su konkretne posljedice takva razmišljanja i vrjednovanja. Prva: neprihvatljiva je ekonomska izgradnja u kojoj bi ljudski rad bio akcidentalni faktor: primat osobe znači i primat ljudskoga rada u ekonomiji, jer po svom radu čovjek i samoga sebe izražava i ostvaruje. Stoga je i problem rada jedan od središnjih problema u našoj kulturi koja se rodila iz shvaćanja rada komu je kršćanstvo nanovo vratilo dostojanstvo. Druga: neprihvatljivo je političko izgrađivanje koje ne bi potpuno poštivalo načelo supsidijarnosti po kojemu se nikad ne smije priječiti osobama ostvarivanje njihovih osobnih potencijala dobra ili im to činjenje dobra otežavati.

Ako su prije totalitarizmi zastrašujuće nijekali primat osobe, naravnu komunikaciju i uzajamnost osoba, danas sve to niječe neoliberalni individualizam. On izobličuje i nagrđuje istinsko ljudsko »biti bližnji« ne manje nego su to prije činili razni totalitarizmi.

2.3. Svaki je čovjek slika Božja

Treće zajedničko dobro, treća vrijednost koja ostvaruje koheziju u ljudskom »biti bližnji« je sljedeće: svaki je čovjek slika Božja.¹³ Time se tvrdi da je religiozni temelj *conditio sine qua non* svake istinske ljudske zajednice i uzajamnosti. Čovjek treba biti čovjeku svetinja! (*Homo homini res sacra!*). Kad se ta teološka jasnoća zatamni, čovjek si umišlja da je on uglavnom ono što zna i uspije činiti ili da je funkcija koju vrši. Benediktovo geslo »*Ora et labora!*« ostaje vječna vrijednost.

Izazovi koji su danas pred čovječanstvom veliki su i traže od svih veliku mudrost i odvažnost. Možda bi bila najveća pogriješka misliti da se može graditi istinsko ljudsko društvo a da ga ne temeljimo na svijesti zajedničkog sudjelovanja u istini o čovjeku: u svjetlu pune istine o čovjeku do koje čovjek sam ne može doći, jer ona je u konačnici i misterij koji se otkriva i objavljuje, ali i potpuno ostvaruje, samo u misteriju Krista (usp. GS 22). Naš narod je i prije prolazio svoje krize identiteta i nadvladavao ih je crpeći uvijek nove snage iz evanđelja koje je naš narod na ovim prostorima i rodilo i oblikovalo kao narod: evanđelje neusporedivog dostojanstva svake osobe, evanđelje osobne uzajamnosti¹⁴, evanđelje prave slobode. Veliki izazovi pred kojima se danas nalazi naš narod, traže od svih da ponovno otkriju istinu i dostojanstvo svakoga čovjeka, da otkriju smisao života.

Obveza je to i s obzirom na mlade. Ne smije se dopustiti da ih se uvjerava i zavarava kako je upravljanje životom plovidba po slobodnoj procjeni i nasumce jer i onako ne postoji neka sigurna luka prema kojoj smo usmjereni. Ne smije se dopustiti da oni, u takvoj situaciji, vjeruju da se razlikovanje dobra od zla smije činiti po kriteriju da je dobro ono što je pojedincu korisno i ugodno, a zlo ono što mu se čini štetnim i neugodnim. Za stvaranje novog mentaliteta, za pravo obraćenje, nužan je silan i odvažan odgojni napor crkvenih, državnih i svih drugih institucija. Ohrabrujuće je i to što se nastoji učiniti ovim projektom o načelu supsidijarnosti u hrvatskom društvu, pogotovo što

¹³ Usp. Špiro MARASOVIĆ, Supsidijarnost kao teološki problem, u: *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 63–90, osobito 66–68.

¹⁴ U radu češće upotrebljavamo i riječ »uzajamnost« pa je dobro pojasniti što se misli pod tom riječju, u kojem smislu i značenju se upotrebljava. Bremečnost toga izričaja može se lako uočiti i shvatiti iz nauka blaženoga Ivana Pavla II., koji toj riječi daje posve novi sadržaj. U tomu smislu koristi se i u ovom radu. Taj je izričaj veoma važan i želi se da njegovu bremečnost i čitatelji upoznaju. Usp. SRS br. 40: »Na putu željenog obraćenja i prevladavanja moralnih zapreka, koje priječe razvoj, kao pozitivnu moralnu vrednotu možemo istaknuti sve veću svijest o uzajamnosti između ljudi i naroda... Tu činjenicu uzajamnosti treba shvatiti kao sustav koji određuje odnose u suvremenom svijetu sa svim njegovim ekonomskim, kulturnim, političkom i vjerskim komponentama i valja je uzeti kao moralnu kategoriju.«

spomenuto istraživanje pokazuje da ima onih koji su spremni velikodušno odgovoriti današnjim velikim izazovima u tom smislu.

3. Neki važni naglasci i dimenzije načela i krjeposti supsidijarnosti

Imajući u vidu naslov ovog rada, potrebno je kratko iznijeti neke važne današnje naglaske načela supsidijarnosti kako bi se moglo jasnije pokazati da je to načelo, pogotovo ako ga se shvati i nastoji živjeti kao kršćansku krjepost, jedan od važnih aspekata religioznosti i istinskoga kršćanskog identiteta danas.

Moderni preustroj odnosa između države i društva, države i Crkve i drugih vjerskih zajednica, zatim izgrađivanje Crkve kao naroda Božjega, ali i sve snažniji zahtjevi za autonomijom te obnovom struktura općenito, zahtijevaju pažljivu analizu dvaju važnih regulacijskih načela društvenog reda: načela solidarnosti i načela supsidijarnosti. Danas se ta načela još uvijek počesto nepotpuno shvaćaju i bivaju izobličena parcijalnim vizijama društvenog života i samog čovjeka kao takva. Tako se načelo solidarnosti često shvaća i poistovjećuje s volonterstvom ili jednostavnom pomoći, a premalo jednom od važnih antropoloških, teoloških i duhovnih označnica čovjeka i vjernika. Nerijetko se na načelo supsidijarnost poziva jednostavno zato da bi se uštedjela proračunska sredstva ili da bi se potvrdile secesionističke teze i pretjerana autonomija pojedinaca i interesnih skupina, a zaboravlja se duboki trinitarni, kristološki i antropološki temelj tog načela. Uz to, treba uvijek imati na umu da se načelo supsidijarnosti ne smije dijeliti od načela solidarnosti, jer bi se u tom slučaju upalo u rizik naglašenog individualizma, podjela, partikularizma i zatvorenosti u tolike male nedodirljive privatnosti. Motiv zbog kojeg uz načelo supsidijarnosti uvijek treba stavljati i načelo solidarnosti jest sama narav ljudske osobe. Naime, iako su sve osobe različite, one su ipak sve i jednake. Imaju isto dostojanstvo, ista prava i obveze. Dakle, načelo supsidijarnosti vrjednuje bogatstvo različitosti, načelo solidarnosti vodi računa o velikom bogatstvu različitosti. Očito je da »više« razine trebaju vrjednovati slobodu i autonomiju »nižih«, ali uvijek u okviru jednakosti, solidarnosti i očuvanja zajedničkog dobra. Inače bi se potpomagalo povlaštenost i zakon jačega i obrnuto.

Proučavanje bogatog socijalnog nauka Crkve omogućuje i pomaže da se ocrta istinski pojam supsidijarnosti. Treba reći da i u socijalnom nauku Crkve taj pojam nije do kraja sistematski razrađen, ali se stalno primjenjuje unutar specifičnih problematika iz kojih se mogu izvući poticaji za sve situacije. To

načelo, kao i načelo solidarnosti, uglavnom se promatra u perspektivi poboljšanja odnosa prema nekim kriznim situacijama i potrebama, možda i zato što takvih situacija ima sve više, ali se rjeđe o tom načelima govori kao o važnoj sastavnici ljudske osobe, i za vjernike, sastavnicama njihova kršćanskoga identiteta. Blaženi Ivan Pavao II. snažno je naglasio kako je važno ta načela promatrati i kao moralne vrijednosti, prave kršćanske krjeposti, ali to u teološkim promišljanjima i u praksi još uvijek nije dovoljno prihvaćeno ni nastavljeno produbljivati ih upravo pod tim vidom. Ostaje se uglavnom na društvenom i ekonomskom području. Iz istog nauka Crkve više je nego očito da su načela solidarnosti i supsidijarnosti uzajamno interaktivna do te mjere da jedan ne može biti bez drugoga.¹⁵

Solidarnost i supsidijarnost dva su temeljna načela na koja se oslanja socijalni nauk Crkve, a kao osobite krjeposti sve više trebaju postajati i važni elementi zdrave kršćanske duhovnosti, napose u ovom vremenu tolikih otuđenja i ravnodušnosti. Ona su stalno prisutna u crkvenom socijalnom nauku, premda često na implicitan način, jer su sastavni dio kršćanske antropologije kakva proizlazi iz objave.¹⁶ Njihovo izričito formuliranje nalazimo unutar socijalnoga nauka Crkve, počevši od 1891. godine kad Leon XIII. započinje sistematizirati kršćanski socijalni nauk pa sve do naših dana.

Iako ima dosta studija i vrlo dobrih opisa ili čak definicija načela supsidijarnosti¹⁷, ipak za bolje razumijevanje ovoga rada uputno je korisno sažeto iznijeti neke naglaske i osobite dimenzije toga načela koje mogu pomoći da kršćani jasnije označe svoj identitet i pronađu načine da ga sve snažnije izgrađuju. Pozornost se usmjerava prije svega na one naglaske i dimenzije kojima se u dosadašnjim studijama, možda, nije posvetila dostatna pažnja pa će ovaj rad upotpuniti dosadašnja istraživanja i teološka promišljanja toga važnog načela.

Prvo se kratko ocrtava trinitarna dimenziju načela i krjeposti supsidijarnosti, a onda se malo više pozornosti posvećuje kristovskoj dimenziji i na kraju onim elementima koji su osobito važni za ispravno i potpunije shvaćanje i ostvarivanje načela i krjeposti supsidijarnosti danas.

¹⁵ O tomu je kod nas, i to vrlo dobro, pisao samo S. Baloban, a i na drugim jezicima o tomu nema previše literature. Usp. Stjepan BALOBAN, Ostvarenje solidarnosti po supsidijarnosti, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4, 1019–1043. Usp. Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ (ur.), *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004.

¹⁶ O antropološkoj dimenziji supsidijarnosti vidi u: Špiro MARASOVIĆ, Supsidijarnost kao teološki problem, u: *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 63–90. Cijeli taj broj *Bogoslovske smotre* posvećen je supsidijarnosti.

¹⁷ Usp. *Isto*.

3.1. Trinitarna dimenzija načela i krjeposti supsidijarnosti

Crkva, polazeći od objave, priznaje i uči da čovjek ima neusporedivo i neotuđivo dostojanstvo jer je stvoren na sliku Božju. Da bi se potpunije razumjela tvrdnju da je čovjek slika Božja, treba imati na umu da Novi zavjet taj naslov pridaje prije svega Isusu Kristu (usp. 2 Kor 4,4; Kol 1,15) koga se priznaje i ispovijeda savršenom slikom nevidljivog Boga. Iz novozavjetne objave znamo da stvarateljski čin Oca objavljuje Božji naum usredotočen na Krista i na poziv ljudima da postanu sinovi u Sinu. Krist, koji je novi Adam, upravo objavljujući otajstvo Oca i njegove ljubavi otkriva također potpuno čovjeka njemu samome i obznanjuje mu njegov uzvišeni poziv (usp. GS 22).

U tom kontekstu smisao načela supsidijarnosti nije i ne može biti prvotno u većoj učinkovitosti društvenih subjekata, odnosno u logici utilitarizma, nego u slobodi i kreativnoj jedinstvenosti svake pojedine ljudske osobe da se, uz pomoć Božju i svojih bližnjih, sve više suobličuje toj slici. Stoga i teološko utemeljenje supsidijarnosti mora polaziti od onih teoloških zasada koje to ističu. Premda je već od prvih snažnijih teoloških promišljanja, napose o čovjeku kao slici Božjoj, bilo prihvaćeno tumačenje da je čovjek stvoren na sliku utjelovljene Riječi¹⁸, ipak uvijek je jednako isticano da je i Presveto Trojstvo čovjekov model.¹⁹

Jedno od temeljnih zakonitosti bogatstva trinitarnog života jest sljedeće: svaka od triju božanskih osoba jest i postoji u svojoj vlastitosti, jer svaka od njih jest ona sama u odnosu prema drugim dvjema, kroz druge dvije i po njima. Tu susrećemo punu ostvarenost načela supsidijarnosti kojom se treba nadahnjivati i u ostvarivanju tog načela u među ljudima. No, postoji i druga zakonitost koja je komplementarna spomenutoj i može se uzeti kao temelj načela i krjeposti supsidijarnosti. Ta zakonitost je: svatko treba biti u najpotpunijoj mogućoj mjeri ono što jest, da bi to uz njega i po njemu mogu biti i drugi.²⁰ Stoga, svaki čovjek što je više poštivan i prihvaćan u svom dostojanstvu, to je sposobniji biti on sam jer je tako stavljen u stanje da se može izricati i drugom pomagati da se izriče u svojoj jedinstvenosti, ali i u priznavanju i prihvaćanju jedinstvenosti drugoga. I što mu to bude više omogućeno, bit će više sposoban pridonositi dobru društvu u kojemu živi. Sigurno da trinitarna dimenzija zaslužuje puno više pozornosti i produbljivanja, ali za to bi trebalo puno više vremena i prostora pa je ovdje, zapravo, samo naznačena kao izazov daljnjem teološkom promišljanju.

¹⁸ Usp. Angelo SCOLA – Gilfredo MARENAGO – Javier P. LOPEZ, *Čovjek kao osoba. Teološka antropologija*, Zagreb, 2003., 129.

¹⁹ Usp. Špiro MARASOVIĆ, *Supsidijarnost kao teološki problem*, 66–68.

²⁰ Usp. Enrique COMBON, *Trinità: modello sociale*, Roma, 1999., 96.

3.2. Isus Krist primjer i učitelj načela i krjeposti supsidijarnosti

Za puno razumijevanje načela i krjeposti supsidijarnosti nužno je zaustaviti se na promišljanju o njezinoj kristovskoj dimenziji. Imajući u vidu što je rečeno o trinitarnoj dimenziji supsidijarnosti, s pravom se može reći o Isusu Kristu u njegovu zemaljskom životu među ljudima da je, što je više u potpunosti bio ono što jest, tj. Sin Čovječji, to je više omogućio i ljudima da budu sinovi u Sinu. On je na križu u potpunosti bio Sin, kad je odrekavši se samoga sebe, iz ljubavi, ispunio Očevu volju i dao ljudima svoj božanski život.

U svom izvornom naumu Otac je ljude stvorio da budu u Sinu njegovi posinjani sinovi. Istočni grijeh je narušio potpuno ostvarenje tog nauma. Sin je, pak, svojim poslanjem u svijetu, započetim utjelovljenjem i dovršenim pashalnim otajstvom, donio čovjeku nužni *subsidiium* da opet pronade svoje dostojanstvo sina i da se kao takav ponaša. Taj *subsidiium*, koji nakon Duhova nastavlja biti darivan čovjeku u Crkvi, zahvaljujući djelovanju Duha Svetoga, nije nametnut nego predložen i ponuđen čovjeku, kako je to kazano u prisposobi o milosrdnom Ocu (usp. Lk 15,11-32). Samo ljudska osoba, prianjajući uz grijeh, može slobodno odlučiti da se odrekne vlastitog dostojanstva do te mjere da izabire živjeti među svinjama (usp. Lk 15,15) i da želi njihovu hranu. Njegovo dostojanstvo djeteta Božjega ipak mu pripada i nitko mu ga nikada neće moći oduzeti. Stoga, poštivajući to dostojanstvo, Bog, s obzirom na odluku i na ostvarivanje čovjekova dobra, nikad ne zahvaća u ljudski život na zamjenski način, nego uvijek samo na supsidijaran način. Ne čini to umjesto čovjeka, nego pripomaže čovjeku da on to slobodno i dragovoljno učini. Iz cijele povijesti spasenje može se vidjeti kako je Bog uvijek zahvaćao u korist čovjeka i čovječanstva stavljajući ga u stanje da vlastitim naporima dostigne obećanu zemlju po Božjoj trajnoj pomoći koja je imala svoj vrhunac u žrtvenoj ponudi Sina.

Iako je Mario Cifrak obradio načelo supsidijarnosti u Novom zavjetu²¹, ovdje se ipak, u kontekstu ovog rada, na temelju dvaju evanđeoskih događaja, kratko prikazuje kako je Isus živio i prakticirao načela supsidijarnosti, i kako je u duhu toga načela odgajao i svoje učenike te tako i svim kršćanima ostavio model življenja u duhu načela supsidijarnosti.²²

U društvenom životu Isusovu, kako nas izvješćuju evanđelja, može se otkriti njegov način ponašanja s drugima i osobito, u kontekstu ovoga rada, obratiti pozornost na način ostvarivanja njegove »vlasti« (usp. Mk 1,22; Mt

²¹ Usp. Mario CIFRAK, Načelo supsidijarnosti u Novom zavjetu, u: *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 165–172.

²² Bilo bi zgodno i korisno u tom smislu temeljitije proučiti i proanalizirati i Pavlov govor o Crkvi tijelu Kristovu (usp. 1 Kor 12, 12-30).

7,28-29; Lk 4,31-37). On koji je »Učitelj i Gospodin« (Iv 13,13) ne pokazuje svoju »moć« (usp. Mk 2,10; Mt 9,1-8) namećući je svojim učenicima, nego je živi u poštivanju njihova dostojanstva, potičući njihov slobodan, samostojan i aktivan doprinos u cilju vlastita spasenja i spasenja bližnjega. Od mnogih primjera uzimamo samo dva.

3.2.1. Ozdravljenje padavičara (Mk 9,14-29)

Neki otac očajan zbog bolesti svoga sina traži od Isusa da mu sina ozdravi jer njegovi učenici u tomu nisu uspjeli (usp. Mk 9,14-22). »Ako što možeš, pomози nam, imaj samilosti s nama!« (Mk 9,22). Onaj čovjek traži pomoć na pogriješan način jer se povlači iz neugodne situacije i rješenje svoga problema potpuno prebacuje na Isusa. Isus ga strpljivo odgaja za ispravno načelo supsidijarnosti. Iako je svemoguć i mogao bi ozdraviti njegova sina svojom moći, ali on u duhu načela supsidijarnosti poziva toga oca da i sam aktivno sudjeluje u tom činu ozdravljenja svoga sina na način i prema mogućnostima koje ima na raspolaganju. Kaže mu: »Što? Ako možeš? Sve je moguće onom koji vjeruje.« (Mk 9,23). Isus je Spasitelj, posve je solidaran s ljudima i zasigurno im želi pomoći, spasiti ih, ali nikada bez njih, bez njihova sudjelovanja, bez njihova aktivnog »da« u vjeri. Tada onaj otac, izazvan Isusovim pozivom da prihvati svoj dio odgovornosti i ono što on sam može učiniti, postaje aktivan i uključuje ono što je u tom trenutku on sposoban učiniti. Ne traži i ne očekuje sve od Isusa, nego traži samo ispravan i nužan *subsidium*. Spreman je učiniti ono što je do njega, što o njemu ovisi, i od Isusa traži samo ono što jedini on može učiniti. Ne očekuje da ga Isus poštedi i zamijeni u onom što on sam treba i može učiniti, nego traži ono što je specifično za Isusa i što biva pripomoć i dopuna njegovu zalaganju i naporu.« Vjerujem! Pomози mojoj nevjeri!« (Mk 9,24).

Ta njegova riječ sažima na jasan i učinkovit način načelo supsidijarnosti. Njegovo »vjerujem« izražava ono za što on odlučno i odvažno preuzima odgovornost za ono što je spreman učiniti, ono što pripada njegovoj osobi, koja u svojoj mučnoj situaciji teškoće, nesavršenstva, nevjere od Isusu, tj. od onog koji ima veću vlast i moć, traži temeljnu pripomoć koja je integrativnog a ne zamjenskog karaktera.

Štoviše, Isus u toj situaciji odgaja i svoje učenike u načelu supsidijarnosti, potiče ih na rast u vjeri, molitvi, postu (Mk 9,28-29; usp. Mt 17,14-21) i prema tomu u aktivnom sudjelovanju u povjerenom im poslanju. Isus Krist ne želi sve sam učiniti jer hoće, poštivajući Božju volju u trajnom dostvaranju (*creatio continua*), da čovjek s Bogom sudjeluje u stvaranju i u novom stvaranju, i to

snagom njegova jedinstvenog i neotuđivog dostojanstva koje nijedno drugo stvorenje ne posjeduje.

3.2.2. Čudesno umnažanje kruha

U događaju čudesnog umnažanja kruha (usp. Mk 6,33-44; Mt 14,13-21; Lk 9,12-17; Iv 6,1-13) načelo supsidijarnosti i formacija za to načelo biva još očitije. Isus je dirnut do dna bića gledajući sve one osobe koje su bile izgubljene kao ovce bez pastira, i poučavao ih je mnogočemu. I njegovu su učenici aktivno sudjelovali, sukladno svojim sposobnostima, u toj solidarnoj akciji prema onima koji su bili izgubljeni i gladni Božje riječi. Vidjevši da se dan približava kraju htjeli su ostati sami da predahnu. Savjetuju Isusu: »Pust je ovo kraj i već je kasno. Otpusti ih da odu po okolnim zaseocima i selima i kupe sebi što za jelo« (Mk 6,35-36).²³ Isus, odgovarajući im: »Podajte im vi jesti« (Mk 6,37), poziva svoje učenike da nemaju na umu samo svoju potrebu, nego da zamijete i potrebu mnoštva i da je riješe dajući im jesti. Isus se ne stavlja na njihovo mjesto, nego ih potiče da oni djeluju samostalno polazeći od onoga što imaju na raspolaganju, tj. od pet kruhova i dvije ribice. Jednako tako daje im da oni to dijele mnoštvu. Učenici su tako pozvani da ne prebacuju na druge, pa čak ni na Boga, ono što su pozvani osobno učiniti, ne isključujući pritom pripomoć Kristovu i jednih drugima.

Iz tih jednostavnih primjera Kristova života lako se daje uočiti da on živi načelo supsidijarnost i da u njemu formira i svoje učenike, a time i sve kršćane.

4. Elementi načela supsidijarnosti koje treba njegovati u izgradnji kršćanskoga identiteta danas

Iz svega rečenoga, kao i iz rezultata ispitivanja o supsidijarnosti u hrvatskom društvu, proizlazi da je veoma važno imati na umu jasnu sliku temeljnog sadržaja načela supsidijarnosti. O tom je već dosta napisano, a neke stvari su i u ovom radu spomenute, pa se ovdje želi istaknuti samo neke elemente načela i krjeposti supsidijarnosti kojima se, možda, redovito ne obraća dostatnu pozornost.

Prije toga, korisno je kratko podsjetiti na ono temeljno što treba imati na umu kad se razmišlja i govori o načelu supsidijarnosti u kontekstu kršćanske religioznosti i identiteta. Načelo supsidijarnosti, kad je riječ o odnosu osoba – društvo, ima funkciju reguliranja koja dovodi do isključivanja svakoga oblika

²³ Usp. Joachim GNILKA, *Marco, Assisi*, 31998., 356: »Kasni sat, kasno je, to je specifičnost ovoga kazivanja... Riječ je o trenutku kad se je običavalo blagovati glavni obrok; kasni sat zajedno s pustim mjestom prigoda je koja potiče učenike da prelože Isusu da otpusti mnoštvo.«

apsolutizirajućega monizma bilo koje društvene institucije. Vrijednuje društveni pluralizam kao put za ostvarivanje dobra osobe i općega dobra. To znači da supsidijarnost zahtijeva sudioničko ponašanje u kojemu su osobe ili grupe stvarno i uzajamno suodgovorne i solidarne.

Treba uvijek imati na umu i voditi računa o tom da, kako je to već spomenuto, sukladno socijalnom nauku Crkve, supsidijarnost nikada ne može biti odijeljena ni suprotstavljena solidarnosti. Štoviše, ta dva načela uzajamno se traže i isprepliću do te mjere da se supsidijarnost kvalificira kao »ispunjenije solidarnosti«²⁴, i u njoj je sadržana kao njezino raščlanjenje i eksplikacija. Supsidijarnost nam ne kaže samo to da društvo treba biti solidarno ili da treba dati pomoć osobama ili grupama na »nižoj« razini, nego kaže također da solidarnost treba ostvarivati na takav način da osobe ili grupe trebaju biti poštivane u svom okrugu djelovanja i kompetencija i, istovremeno, trebaju biti poticane i pomognute da dadnu svoj najbolji i najveći doprinos općem dobru. Supsidijarnost, dakle, pretpostavlja i supsidijarnu solidarnost na horizontalnoj, uzlaznoj i silaznoj razini:

a) Svako društvo je pozvano priznati, poštivati i pomagati na komplementaran način pripadajuća društva na vlastitoj razini;

b) sva »niža« društva trebaju dati vlastiti doprinos za ostvarenje zajedničkoga dobra »viših« društava, odnosno općega regionalnog, nacionalnog i svjetskog dobra;

c) »više« društvo treba poštivati, uvažavati i pružati svoj *subsidiium* svim »nižim« društvima koja ulaze u njegov okrug kompetencije na taj način da ona mogu ostvariti svoje vlastite ciljeve.

To znači da su pojedina ljudska bića, pojedine obitelji, pojedine grupe i javne vlasti uvijek i subjekti koji su prisutni i djelatni u suživotu jedni drugih. Ali, koje je načelo ili kriterij po kojemu se ravnaju njihovi međusobni i uzajamni odnosi? U učiteljstvu Crkve to se načelo i taj kriterij običava nazivati načelom supsidijarnosti. To načelo je bilo prisutno već u klasičnoj skolastičkoj filozofiji, no palo je u zaborav a onda ga je ponovno formulirao Pio XI. u enciklici *Quadragesimo anno*.²⁵

²⁴ Usp. CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *La dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale* (DSCFS). Orientamenti della Congregazione per l'Educazione Cattolica circa lo studio e l'insegnamento, 30 dicembre 1988., br. 38. Usp. Stjepan BALOBAN, Ostvarenje solidarnosti po supsidijarnosti, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4, 1019–1043.

²⁵ Usp. PIO XI., *Quadragesimo anno*. Enciklika u povodu četrdesete obljetnice enciklike »Rerum novarum« (15. V. 1931.), br. 24 (dalje: QA), u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., 31–78.

Načelo supsidijarnosti uistinu je jedna od nosivih osovina socijalnog nauka Crkve, i također jedno od plodnijih načela koje je kadro pružiti ispravno usmjerenje u rješavanju uvijek novih problema koje život donosi. No, što znači to načelo? Samo ime kazuje da je riječ o određenoj pripomoći (*subsidiium*). Vrlo jednostavno se time želi kazati da različite društvene ustanove trebaju pomoći osobi da na najbolji mogući način izvrši ono što je do nje, a ne zamjenjivati osobu u izvršavanju onoga što na tu osobu spada.

U izvanrednim slučajevima u kojima osoba, zbog psihičkih pomanjkanja, materijalnog siromaštva, socijalnih nevolja ili zbog neznanja i sl., ne bi bila u stanju na najbolji način vršiti svoje funkcije, društvo treba intervenirati aktivnom pomoći, ponekad čak privremeno i preuzeti ono što spada na tu osobu, ali samo privremeno, u smislu zastupanja, i čineći sve moguće da osoba što prije povrati ili zadobije punu sposobnost osobnog djelovanja, tj. da bude u stanju samostalno i odgovorno sama činiti ono što na nju spada.²⁶

Naime, u reguliranju odnosa između osoba i društvenih institucija, načelo supsidijarnosti drži da one institucije koje su najbliže osobi, tj. one »niže«, trebaju biti pomognute od onih »viših«, koje su dalje od osobe, kako bi izvršile svoj zadatak na najbolji način, ali uvijek tako da ne preuzmu njihovu ulogu, jer one trebaju samo pomoć, a ne zamjenu. Obitelj, koja je prvo prirodno društvo, udruženja građana, religiozne i kulturalne grupe, ekonomska, poduzetnička, sindikalna, politička udruženja trebaju se usklađivati na način da niža budu poštivana i potpomognuta u izvršavanju svojih funkcija u samostalnosti i odgovornosti. Početak, subjekt i cilj svega uvijek je primat ljudske osobe koja zaslužuje poštovanje i uvažavanje, ali je potrebna i pomoći da bi ostvarila ono što je do nje. Stoga treba vrjednovati, a ne eliminirati posrednička udruženja, napose ona koja su bliža samoj osobi i kao takva su više »humanizirajuća«, a manje anonimna i birokratska: Više jačati osjećaj pripadnosti i mentalitet uzajamnog sudjelovanja. U takvu ozračju načela supsidijarnosti događa se snažna socijalizacija osobe, puno snažnija nego kad je riječ o »višim«, i samim tim daljim, društvima kao što su država ili međunarodna zajednica.

²⁶ Usp. CA 38: »Država posjeduje, također, pravo da zahvati kad posebne prilike monopola kočice ili sprečavaju razvoj. No osim tih zadataka, tj. da usklađuje i usmjeruje razvitak, država može vršiti zamjenske funkcije u iznimnim prilikama, kad društveni sektori ili sustavi poduzeća, preslabi ili na putu izgradnje, nisu dorasli svojim zadacima. Slični zamjenski zahvati, opravdani hitnim razlozima koji se tiču općega dobra, moraju se, koliko je moguće, ograničiti u vremenu da ne bi trajno oduzeli spomenutim sektorima i sustavima poduzeća nadležnosti koje su im vlastite... Treba poštivati načelo supsidijarnosti: društvo višega reda ne smije se miješati u unutarnji život društva nižega reda lišavajući ga njegovih nadležnosti, nego mu mora, naprotiv, pomagati u slučaju nužde te mu pomoći da uskladi svoje djelovanje s djelovanjem drugih društvenih komponenata u vidu zajedničkoga dobra.«

Važno je voditi računa o tom da u daljnjim teološkim promišljanjima o načelu supsidijarnosti treba još jasnije govoriti da to nije načelo samo za društvene odnose i za bolje uređenje društva, nego da to načelo ima i duboku vjerničku i duhovnu dimenziju. Naime, načelo ili krjepost supsidijarnosti ne potiče i ne osposobljava čovjeka samo na području ljudske djelatnosti i organizacije društvenoga života, nego ono osposobljava čovjeka da umije kvalitetnije živjeti u odgovornoj uzajamnosti s drugim ljudima, da umije biti »bližnji« u evanđeoskom smislu svakom čovjeku i cijelom čovjeku. To se, dakle, načelo jednako tako odnosi i na kvalitetu čovjekove osobe, njegova cjelokupnog života, pa tako i vjerničkog života.

Svakako je važno istaknuti ono specifično ljudsko i kršćansko u načelu supsidijarnosti koje ne traži samo da se poštuje dostojanstvo osobe, autonomija i prava drugoga, nego da su u drugom zamijeti, prepozna i prihvati i sav njegov potencijal te da mu se pomogne razviti sve svoje potencijale i u korist općeg dobra. Supsidijarnost, naime, ne znači samo poštivanje, priznavanje i pomoć bližnjemu kakav on trenutno jest, nego treba poštivati, prihvatiti, biti odgovoran i za ono što on može biti uz pomoć drugih, i u tome mu strpljivo i odvažno pomagati. Krjepost solidarnosti omogućuje da se ne misli samo na to kako sačuvati svoja prava, svoju autonomiju, da se pojedinac ne smatra ugroženim u vlastitoj samostalnosti i u svom dostojanstvu ako netko, odgovorno i uz puno poštivanje, pomogne drugom shvatiti, priznati i prihvatiti sve svoje potencijale, ali isto tako i osjetiti se odgovornim da, uz puno poštivanje i uvažavanje, drugomu pomogne da ih i s punom odgovornošću prema općem dobru i ostvaruje.

Različiti društveni subjekti trebaju biti tako povezani i uređeni međusobno da nitko ne preuzima ulogu drugoga, nego da se uzajamno pomažu da mogu izvršiti ono što na njih spada. Načelo supsidijarnosti zahtijeva i jamči uređenost i red u društvu, ali isto tako promiče inicijativa i kreativnost, ali i odgovornost pojedine osobe i društvenih skupina. Važan način društvenog suživota koji priznaje, brani i promiče osobnu vrijednost djelovanja pojedinca jest suodgovorno sudjelovanje po kojemu osoba i samu sebe ostvaruje u zajedničkom djelovanju. Ima ljudskih dobara, čak i kad je riječ i o pojedinoj osobi, koja se mogu ostvariti samo surađujući s drugima u duhu uzajamne odgovornosti. To je moguće u onoj mjeri u kojoj je čovjek svjestan da je biće odnosa s drugima, jer odnos među osobama nije jednostavno rezultat dogovora, nego je konstitutivna dimenzija ljudske osobe »jer udovi smo jedni drugima« (Ef 4,25; usp. 1 Kor 12,12-27).

Vjernici danas ne mogu i ne smiju propustiti priliku da o tom načelu govore i kao vjernici, ističući važnost njegove vjerničke i duhovne dimenzije jer

bez toga samo načelo neće imati sigurna uporišta. Osobito je važno da i unutar Crkve započne odvažniji govor o nužnosti primjene toga načela i u crkvenom životu na svim razinama, jer to načelo nije ostavljeno na volju pojedincima ili skupinama, nego je sastavni dio autentičnosti kršćanskoga identiteta danas.

Zaključak

Ovaj rad, potaknut rezultatima ispitivanja o supsidijarnosti u Hrvatskoj u sklopu projekta »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«, nastojao je istaknuti neke naglaske načela supsidijarnosti koji se mogu smatrati temeljnima za izgrađivanje kršćanskoga identiteta za ovo naše vrijeme. Iz rečenog proizlazi koliko je važno u cjeloviti kršćanski identitet, kao njegovu neizostavnu sastavnicu, ugrađivati i načelo supsidijarnosti koje je ovaj rad pokušao ocrtati i kao kršćansku krjepost. U tom smislu stalna je formacija za krjepost i načelo supsidijarnosti (za vjernike osobito vjernička i duhovna formacija) važan element u izgrađivanju kršćanskoga identiteta u hrvatskom društvu danas. Na kraju ovog rada s pravom se smije tvrditi da su načela supsidijarnosti i solidarnosti, koji su među sobom neraskidivo povezana kao dvije strane iste medalje, ne samo temeljna za socijalni nauk Crkve, nego su temeljna i za cjeloviti kršćanski identitet.

Iz izloženog je očito da se načelo i krjepost supsidijarnosti trebaju definirati i smatrati protulijekom pretjeranom centralizmu, kolektivizaciji, stvaranju monopola, totalitarnom planiranju ali i ravnodušnosti i neodgovornosti ljudi jednih za druge. Omogućuje također artikulirano društvo u kojemu svaka razina vrši svoj nezamjenjivi zadatak, ali se smatra odgovornom da se međusobno uzajamno potpomažu da što bolje izvrše ono što pripada svakoj pojedinoj razini. To je veoma težak i odgovoran zadatak za pojedince i za cijelo čovječanstvo i ostaje dug i naporan proces formacije za načelo i krjepost supsidijarnosti. Premda se je u Hrvatskoj osjetila potreba i započelo se s teološkim promišljanjem o dvama načelima i dvjema novim kršćanskim krjepostima solidarnosti i supsidijarnosti, osobito zaslugom prof. dr. Stjepana Balobana koji je u tom smislu pokrenuo i dva projekta, ipak još ostaje puno toga učiniti kako na razini teološkog promišljanja tako i u praktičnoj formaciji vjernika za te krjeposti. I ovaj rad želi biti poticaj na daljnja promišljanja i traženje modela kako promicati i njegovati kulturu supsidijarnosti. Na kraju treba jasno reći da je potrebno odvažnije i ustrajnije isticati i vjerničku i duhovnu dimenziju tih načela, koja se u radu vrlo često nazivaju i kršćanskim krjepostima. Ovaj rad želi izazvati i potaknuti upravo tako intonirana teološka promišljanja o načelu i krjeposti supsidijarnosti.

Summary

**CULTURE AND VIRTUE OF SUBSIDIARITY INTO RAISING OF A
CHRISTIAN IDENTITY IN CROATIAN SOCIETY**

Nikola VUKOJA

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 000 Zagreb
nikola.vukoja@ofm.hr

The author of this article investigates the meaning of the principle of subsidiarity as a constituent of religiousness and Christian identity but also as a form of true co-existence between people. Inspiration and motivation for this line of thinking and investigation the author finds in the results of survey, conducted in 2009, as a part of the project »Subsidiarity in Croatian Society«. Approach in this article is practice oriented. It can be useful for all who wish to disclose their Christian identity and delve deeper into knowing and developing it through all its dimensions. This article considers subsidiarity as an important Christian virtue. The author first notes some observations and comments relating to the results of the mentioned project on subsidiarity in Croatian society where the principle of subsidiarity is generally lacking. The author then touches on the current environment in our society which challenges and calls on Christians to be not ashamed of values and life-style revealed in the Gospel in an effort to help their contemporaries to find again themselves and to realise what their human identity truly is. This true human identity, according to Gospel's witness, cannot ever be achieved entirely without Jesus Christ – the perfect man. The author notes some important Biblical and theological highlights about the principle of subsidiarity which today, perhaps, are not stressed sufficiently. The author shows that the principle of subsidiarity is one of the important aspects of religiousness and true Christian identity today.

Key words: subsidiarity, solidarity, dignity of the human being, »to be close«, formation, social teachings of the Church, common good.